

Наталија Лукић, мастер *

ЕМПИРИЈСКА АНАЛИЗА РЕЦИДИВИЗМА СЕКСУАЛНИХ ПРЕСТУПНИКА

У раду је емпиријски утврђивана повезаност између рецидивизма сексуалних преступника и одређених статичких фактора. Подаци за истраживање прикупљени су из личних листова 82 осуђена лица која издржавају (односно која су издржала) казну затвора за одређена кривична дела против полне слободе у Казнено-поправном заводу у Сремској Митровици. У истраживању су потврђене неке од полазних хипотеза. Утврђено је да постоји статистички значајна веза између млађег узраста у тренутку извршења првог кривичног дела против полне слободе и сексуалног рецидивизма. Поред тога, установили смо да веће могућности за ову врсту поврата постоје ако су недозвољене полне радње прво учињено кривично дело против полне слободе. Утврдили смо и да сексуални повратници углавном врше исту врсту кривичних дела против полне слободе и та повезаност је статистички значајна. Такође, када рецидивирају сексуални преступници по правилу бирају жртве приближног узраста, тако да се може направити подела између оних који сексуално злостављају малолетна лица и оних преступника чије су жртве одрасли. Са друге стране, рано започињање криминалне каријере није повезано с каснијим специјалним повратом. Установили смо и да економски положај, брачни статус као и ранија осуђиваност (осим за кривична дела против полне слободе) не утичу на сексуални рецидивизам.

Кључне речи: Рецидивизам.– Сексуални преступници.– Статички фактори.– Истраживање.

1. УВОД

Према постојећим сазнањима у криминологији поврат је код сексуалних преступника мање заступљен него код учинилаца дру-

* Ауторка је асистент Правног факултета Универзитета у Београду, natalija.lukic@ius.bg.ac.rs

гих кривичних дела.¹ Осим тога, сексуални преступници по правилу нису специјални повратници, односно они чине разноврсна кривична дела, а не само она уперена против полне слободе.² Но, иако је утврђено да је стопа рецидивизма код ових преступника нижа него код осталих категорија учинилаца, не може се са сигурношћу рећи да ли је наведено последица смањених могућности да се рецидивира, примењеног третмана или тамне бројке криминалитета.³

Сазнања о етиологији рецидивизма сексуалних преступника имају улогу на плану специјалне превенције кроз одређивање третмана, али би заједно с феноменолошким карактеристикама криминалних каријера ових преступника морала имати утицаја и на плану генералне превенције кроз креирање одговарајућих законских решења. С тим у вези, потребно је истаћи да су законодавци у неким правним системима и усвојили специфичне правне механизме којима се покушава постићи смањење стопе поврата.⁴ Наш законодавац је следио овакав приступ недавним увођењем посебних мера за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима.⁵ Поред наведеног, од великог је значаја и виктимолошки аспект кривичних дела против полне слободе имајући на уму бројне негативне последице које ова дела остављају на жртве.⁶

¹ R. Karl Hanson, „Who Is Dangerous and When Are They Safe? Risk Assessment With Sexual Offenders“, *Protecting Society From Sexually Dangerous Offenders* (eds. Bruce J. Winick, John Q. LaFond), USA 2003, 64. У литератури се наводи да процена рецидивизма ове категорије преступника зависи на првом месту од дефиниције поврата од које се у истраживању полази, а друго од времена у коме ће се сексуални преступници пратити како би се утврдило да ли су поново учинили кривично дело против полне слободе. Док је према резултатима појединих студија поврат код сексуалних преступника заступљен у око 13% случајева, подаци истраживања код којих је период посматрања био дужи од 20 година показују да је тај проценат знатно виши и да износи око 60%. Наведено према: Hans Joachim Schneider, „Rückfallprognose bei Sexualstraftätern“, *Internationales Handbuch der Kriminologie, Band 2, Besondere Probleme der Kriminologie* (Hrsg. Hans Joachim Schneider), Berlin 2009, 909–946.

² Denise Lievore, *Recidivism of Sexual Assault Offenders: Rates, Risk Factors and Treatment Efficacy*, Australia 2004, 29.

³ Karen Gelb, *Recidivism of Sex Offenders*, Melbourne 2007, 21.

⁴ Karen J. Terry, Alissa R. Ackerman, „A Brief History of Major Sex Offender Laws“, *Sex Offender Laws, Failed Policies, New Directions* (ed. Richard G. Wright), USA 2009, 75.

⁵ Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима, *Службени гласник РС*, бр. 32/13. О критички законског решења вид. детаљније у: Ђорђе Игњатовић, „Нормативно уређење извршења ванзаводских кривичних санкција у Србији“, *Crimen*, 2/2013, 144–175.

⁶ Више о томе у: Ђорђе Игњатовић, Биљана Симеуновић-Патић, *Виктимологија*, Београд 2011, 56–59.

2. ЕТИОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА РЕЦИДИВИЗМА СЕКСУАЛНИХ ПРЕСТУПНИКА

Иако је приметно да бројне криминолошке студије које за предмет анализе имају поврат сексуалних преступника одликује методолошка неуједначеност (различите величине узорака, различито дефинисање појма „рецидивизам“, разлике у трајању проспективних лонгитудиналних студија, разлике у погледу структуре узорка које се односе на учиниоце или кривична дела која се подводе под сексуалне деликте и слично) што свакако утиче и на добијене резултате, постоји одређена сагласност у погледу фактора за које се сматра да узрокују рецидивизам сексуалних преступника.⁷

Фактори су разврстани према томе да ли су релевантни за предвиђање специјалног или генералног поврата ове категорије преступника. Прва група фактора дели се у три категорије:

- Статички фактори обухватају социодемографске одлике учиниоца и ранију осуђиваност која укључује карактеристике кривичног дела и жртве;
- Стабилни динамички фактори обухватају психопатску личност и склоност ка девијантном сексуалном понашању;
- Акутни динамички фактори обухватају негативна емоционална стања, слабу способност самоконтроле и слабу социјалну подршку.⁸

Статичке факторе рецидивизма лакше је утврдити у поређењу с динамичким, али је њихов недостатак што се неки од њих (на пример ранија осуђиваност) могу користити као предиктор поврата уопште, а не само сексуалног рецидивизма. Динамички фактори, с друге стране, отклањају наведени недостатак, али их је због променљивог карактера теже утврдити и веће су могућности да буду погрешно процењени.⁹ Једна метаанализа која је обухватила спроведене студије из шест држава показала је да највећи ризик за специјални поврат сексуалних преступника представљају статички и стабилни динамички фактори.¹⁰ На сличне закључке у погледу одлучујућих фактора сексуалног рецидивизма указују и други аутори.¹¹

⁷ Mario J. Scalora, Calvin Garbin, „A Multivariate Analysis of Sex Offender Recidivism“, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47/2003, 309–323.

⁸ D. Lievore, 39–40.

⁹ *Ibid*, 40.

¹⁰ R. Karl Hanson, Monique T. Bussiere, „Predicting Relapse: A Meta-Analysis of Sexual Offender Recidivism Studies“, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2/1998, 348–362.

¹¹ M. J. Scalora, C. Garbin, 310–311. За узроке сексуалног рецидивизма код адолесцената вид.: Julie Carpentier, Jean Proulx, „Correlates of Recidivism Among

Када су у питању узроци генералног поврата код сексуалних преступника, они се у принципу не разликују у поређењу с другим категоријама учинилаца кривичних дела. Генерални повратници су углавном млађи и неожењени мушкарци, често незапослени, са психопатским или неким другим психолошким поремећајем, при чему је присутан и проблем са зависношћу од алкохола или опојних дрога.¹² Имајући на уму да резултати емпиријских студија показују да сексуални преступници по правилу нису специјални повратници, већ да врше разноврсна кривична дела, не би их требало сматрати неком засебном категоријом учинилаца.¹³ За разумевање сексуалног рецидивизма свакако треба узети у обзир факторе за које се сматра да имају највећег утицаја на поновно вршење ових кривичних дела, али не треба занемарити и чиниоце који се генерално доводе у везу с повратом.¹⁴ У овом раду биће анализиран утицај који на сексуални рецидивизам имају одређени статички фактори, због чега ће у наставку они бити детаљније представљени.

2.1. Узраст у тренутку извршења првог кривичног дела

У литератури се наводе различити подаци у погледу узраста у тренутку извршења првог кривичног дела. Неке студије показују да више од 50% испитаника прво кривично дело против полне слободе учини пре 18. године, док друге потврђују да тај период наступа знатно касније – око 30. године.¹⁵ Када се ради о учиниоцима који прво кривично дело против полне слободе чине у периоду адолесценције, не постоји јединствен став по питању да ли је то фактор којим се поуздано може предвидети сексуални рецидивизам. Бројне проспективне студије у којима су ови учиниоци праћени 10 година после извршења првог кривичног дела против полне слобо-

Adolescents Who Have Sexually Offended“, *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 4/2011, 434–455.

¹² Edward Zamble, Vernon L. Quinsey, *The Criminal Recidivism Process*, Cambridge 1997, 33–36.

¹³ K. Gelb, 31.

¹⁴ У једном истраживању спроведеном у Шведској утврђено је да на специјални поврат сексуалних преступника утиче ранија осуђиваност за кривична дела против полне слободе, слабе социјалне вештине, жртва мушког пола или већи број жртава код сексуалног деликта. Са друге стране, на генерални поврат ових преступника значајно утичу рано неконформистичко понашање, осуђиваност у млађем узрасту, психопатија и коришћење принуде код извршења кривичног дела против полне слободе. Више о томе у: Niklas Langström, Martin Grann, „Risk for Criminal Recidivism Among Young Sex Offenders“, *Journal of Interpersonal Violence*, 8/2000, 855–871.

¹⁵ Ian A. Nisbet, Peter H. Wilson, Stephen W. Smallbone, „A Prospective Longitudinal Study of Sexual Recidivism Among Adolescent Sex Offenders“, *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 3/2004, 223–234.

де, показале су да је проценат специјалног поврата био низак.¹⁶ Са друге стране, осуђени учиниоци кривичних дела против полне слободе наводе да су у одраслом добу извршили прво дело ове врсте што није у складу с податком о великом броју малолетних учинилаца сексуалних кривичних дела. Једно од објашњења може бити везано за блаже реаговање органа формалне социјалне контроле на малолетнички криминалитет у поређењу с одраслим преступницима. Друго објашњење указује на евентуално постојање две различите категорије учинилаца. Прву групу би чинила малолетна лица која рано почињу своје криминалне каријере, али кривична дела врше само у периоду адолесценције и ређе рецидивирају, док би другу категорију чинили преступници који започињу вршење кривичних дела против полне слободе у каснијим годинама. Таквим схватањем могли би се објаснити резултати емпиријских истраживања који показују да постоје оквирно два узраста у којима се највише врше кривична дела против полне слободе – око 17. и око 30. године.¹⁷ Када се ради о врстама кривичних дела против полне слободе, за силоватеље се наводи да су у просеку нешто млађи у поређењу с учиниоцима који сексуално злостављају децу.¹⁸

Поред узраста у тренутку извршења првог кривичног дела против полне слободе, у литератури се разматра и утицај који на сексуални рецидивизам има рано започињање криминалне каријере. За сексуалне преступнике је карактеристично рано започињање вршења кривичних дела (и пре 16. године).¹⁹ Почетак криминалне каријере по резултатима спроведених истраживања представља значајан индикатор каснијег криминалног понашања. Рани почети криминалних

¹⁶ *Ibid*, 224. О утицају млађег узраста учинилаца у тренутку извршења првог кривичног дела против полне слободе и каснијег сексуалног рецидивизма вид. и: Andreas Hill *et al.*, „Criminal Recidivism in Sexual Homicide Perpetrators“, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1/2008, 5–20; J. Carpentier, J. Proulx, 439. Упор.: Martin Rettenberger *et al.*, „Sexual Offender Recidivism Among a Population-Based Prison Sample“, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 4/2015, 424–444.

¹⁷ K. Gelb, 17. Вид. и: Julie Carpentier, Benoit Leclerc, Jean Proulx, „Behavior Juvenile Sexual Offenders: Correlates of Onset, Variety, and Desistance of Criminal Behavior“, *Criminal Justice and Behavior*, 38/2011, 854–873.

¹⁸ По резултатима једног истраживања око 75% осуђених силоватеља има мање од 30 година, док је око 75% осуђених учинилаца (мушкараца) због сексуалног злостављања деце старије од тог узраста. Наведено према: Curt R. Bartol, Anne M. Bartol, *Criminal Behavior, A Psychological Approach*, UK 2014, 476. Аутори Смолбоун и Вортли (Smallbone, Wortley) наводе да је просечан узраст лица које први пут ступа у сексуални контакт с дететом 32, 4 године. Студија коју су спровели показује да је свега 10, 6% испитаника одговорило да је први контакт био између 17. и 20. године, а 6% да је први пут сексуално злостављало дете после 50. године. Наведено према: K. Gelb, 16.

¹⁹ D. Lievore, 43.

активности доводе се у везу с већом учесталошћу кривичних дела, а по правилу узрокују и дуже трајање криминалне каријере као и вршење тежих кривичних дела.²⁰

2.2. Социокономски статус

У литератури се наводи да је лош социокономски статус сексуалних преступника повезан с рецидивизмом.²¹ Већина ових учинилаца има нижи ниво образовања (при чему многи напуштају школу пре 16. године), обавља повремене послове или је незапослена. Према неким ставовима вршење кривичних дела објашњава се постојањем озлојеђености и непријатељских ставова које генерише статусна неједнакост.²² Но, поједини аутори доводе у питање утицај ових фактора, а посебно незапосленост, јер сматрају да се не може поуздано утврдити да ли лош социокономски статус утиче на појачано реаговање органа формалне социјалне контроле или је заиста у вези с рецидивизмом сексуалних преступника.²³ Међу теоријским објашњењима поврата ове категорије преступника наводи се и теорија социјалне дезорганизације по којој криминалитет представља резултат деловања услова који дезинтегришу локалну заједницу и слабе дејство друштвених норми. Творци теорије Шоу и Мекеј (Shaw и McKey) истичу да „заједнице са највишим стопама криминалитета настајују они сегменти популације чија је позиција најнеповољнија у погледу дистрибуције економских, друштвених и културних вредности. Иако је у тим заједницама доминантна традиција конвенционална, постоји повезаност са системом криминалних вредности“.²⁴ Поједини аутори су, супротно ставовима твораца ове теорије, анализирали незапосленост као засебан фактор, а не као индикатор социјалне дезорганизације, како би утврдили његов стварни утицај на рецидивизам. Истраживање је показало

²⁰ Тако се на пример наводи да код преступника који криминалну активност почињу између 10. и 13. године криминална каријера у просеку траје око 12 година, док је знатно краћа (2,33 године) код лица која прво дело врше у узрасту између 21. и 30. године. Нав. према: Alex R. Piquero, David Farrington, Alfred Blumstein, *Key issues in Criminal Career Research* Cambridge 2006, 82. До сличних закључака дошли су и други аутори—више у: Alex R. Piquero, Robert Brame, Donald Lynam, „Studying Criminal Career Length Through Early Adulthood Among Serious Offenders“, *Crime and Delinquency*, 50/2004, 412–435.

²¹ D. Lievore, 42–43; M. J. Scalora, C. Garbin, 310; Larry Baron, Murray A. Straus, „Four theories of Rape: A Macrosociological Analysis“, *Social Problems*, 5/1987, 472.

²² L. Baron, M. A. Straus, 483.

²³ D. Lievore, 43.

²⁴ Clifford Shaw, Henry McKey, „Малолетничка делинквенција и градска подручја“, *Теорије у криминологији* (ур. Ђорђе Игњатовић), Београд 2009, 244–248.

да постоји директан утицај незапослености на поврат сексуалних преступника.²⁵

2.3. Брачни статус

Слично као и код социоекономског статуса, и за брачни статус се наводи да има утицаја на рецидивизам сексуалних преступника иако ова веза није потврђена у свим истраживањима.²⁶ Сексуални рецидивисти су у великом броју случајева нежењени или разведени. Брачни статус се у истраживањима посматра као један од елемената социјалне дезорганизације заједно с показатељима као што су миграције, културна хетерогеност, породична дезорганизација. У таквим емпиријским студијама потврђена је повезаност социјалне дезорганизације и сексуалног рецидивизма, а самим тим и утицаја брачног статуса на поврат сексуалних преступника.²⁷ Са друге стране, нека истраживања потврђују значај овог фактора невезано од деловања других показатеља социјалне дезорганизације.²⁸ На значај брачног статуса и незапослености као фактора који има утицај на криминално понашање указују Сампсон и Лауб (Sampson, Laub), тврдећи да на континуитет криминалног понашања утичу не само понашања у раном узрасту, већ и друштвене везе у одраслом добу, при чему су стабилност посла и приврженост брачном другу инверзно повезани с нивоом криминалитета.²⁹

2.4. Ранија осуђиваност

Један од веома важних показатеља рецидивизма сексуалних преступника јесте ранија осуђиваност. Ризик је већи уколико је учинилац претходно био осуђен за неко дело против полне слободе,³⁰ али се у литератури могу пронаћи и резултати истраживања који показују да сексуални повратници имају већи број ранијих осуда за одређена имовинска дела у поређењу с онима који су учинили само једно кривично дело против полне слободе.³¹ То не значи да су сви

²⁵ L. Baron, M.A. Straus, 477.

²⁶ R. K. Hanson, M. T. Bussiere, 348–362; M. J. Scalora, C. Garbin, 310.

²⁷ L. Baron, M.A. Straus, 480.

²⁸ M. J. Scalora, C. Garbin, 318.

²⁹ Robert Sampson, John Laub, „Злочин и девијантност на животном путу: значај социјалних веза у одраслом добу“, *Теорије у криминологији* (ур. Ђ. Игњатовић), Београд 2009, 453–459. Вид. и: Arjan A. J. Blokland, Paul Nieuwbeerta, „Life Course Criminology“, *International Handbook of Criminology* (eds. Shlomo G. Shoham, Paul Knepper, Martin Kett), USA 2010, 75–76.

³⁰ K. Gelb, 23.

³¹ M. J. Scalora, C. Garbin, 318.

учиниоци кривичних дела против полне слободе истовремено и повратници. Различите студије показују да се број преступника који у својој криминалној каријери имају само једно кривично дело против полне слободе креће између 40–70%, док је занемарљив удео оних који изврше диспропорционално велики број ових кривичних дела. Ипак, у процењивању поврата код сексуалних преступника требало би узети у обзир тамну бројку криминалитета за коју се наводи да је посебно заступљена код кривичних дела против полне слободе.³² Сексуални преступници нису специјални повратници, већ по правилу врше разноврсна кривична дела, а често у њиховим криминалним каријерама преовладавају имовинска кривична дела.³³ Ипак, приметно је да ова категорија преступника када рецидивира по правилу врши исту врсту кривичних дела против полне слободе, бира жртве истог узраста и пола.³⁴ Такође, сексуални преступници који употребе принуду приликом извршења првог кривичног дела против полне слободе по правилу касније не одступају од таквог начина извршења.³⁵ У поређењу с другим категоријама преступника, специјални поврат је најмање заступљен управо код сексуалних преступника.³⁶

3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА И ХИПОТЕЗЕ

Циљ спровођења овог истраживања је утврђивање, колико је то на основу величине узорка могуће, постојања и јачине повезаности између одређених статичких фактора и сексуалног рецидивизма. Интересовале су нас и одређене карактеристике поврата и то пре свега питање да ли се сексуални рецидивисти специјализују у вршењу кривичних дела против полне слободе. Спроведена студија је ретроспективног карактера, јер су подаци о криминалним каријерама прикупљени за период пре последњег извршеног кривичног дела против полне слободе. У раду смо пошли од следећих хипотеза:

1. рецидивизам сексуалних преступника значајно је повезан с узрастом, односно с раним започињањем криминалне каријере, а посебно с раним вршењем кривичних дела против полне слободе;

³² H. Göppinger, *Kriminologie*, München 2008, 511; Freda Adler, Gerhard O. W. Mueller, William S. Laufer, *Criminology*, USA 2010, 236.

³³ D. Lievore, 49. Упор.: Brita Kyvsgaard, *The Criminal Career; The Danish Longitudinal Study*, Cambridge, 2004, 159.

³⁴ D. Lievore, 49.

³⁵ Stefan Harrendorf, *Rückfälligkeit und kriminelle Karrieren von Gewalttätern*, Göttingen 2007, 280.

³⁶ K. Gelb, 24.

2. сексуални повратници су у највећем броју случајева нежењени / разведени и незапослени;
3. на рецидивизам ове категорије преступника утиче ранија осуђиваност;³⁷
4. криминалне каријере сексуалних повратника у великом броју случајева започињу извршењем неког кривичног дела против полне слободе, а повратници по правилу врше исту врсту сексуалних дела и бирају жртве сличног узраста.

4. МЕТОДОЛОГИЈА РАДА

У истраживању су коришћени подаци прикупљени о осуђеницима из Казнено-поправног завода у Сремској Митровици. Узорак је састављен од 82 лица која су рођена у периоду између 1968. и 1977. године. Година рођења је узета као критеријум одабира осуђеника за кривична дела против полне слободе како би њихове криминалне каријере могле бити праћене приближно једнак број година. Наиме, према резултатима спроведених истраживања криминалне каријере код највећег броја учинилаца не трају дуго – по једној студији око 40% каријера трајало је мање од две године, док је каријеру дужу од 20 година имало само 9% лица. Највећи број криминално активних лица престаје с вршењем дела између 25. и 30. године, док они који и после наведеног периода наставе с криминалним понашањем престају да врше кривична дела у раним четрдесетим годинама.³⁸ Иако би било најадекватније истраживати групу осуђеника који су рођени исте године, таква могућност била је искључена због малог броја ове категорије преступника у поређењу с остатком затвореничке популације. Узорак истраживања чине лица која се тренутно налазе у заводу због извршења кривичног дела против полне слободе или су отпуштена из завода у последњих пет година после издржане затворске казне за поменута дела.

Подаци су прикупљени из личних листова осуђеника (година рођења; брачни статус – нежењени, ожењени, разведени, ванбрачна заједница; податак о запослењу – запослени, незапослени и повремене послови). Време извршења кривичног дела против полне слободе узето је из пресуде због прецизно описаног чињеничног стања. Са друге стране, подаци о поврату односе се на годину у којој је донета пресуда (у највећем броју случајева пресуде за претходна кривична дела нису садржане у личним листовима осуђеника), што се

³⁷ Овде је била искључена могућност анализе раније осуде за неко кривично дело против полне слободе, јер су сви такви учиниоци у узорку истовремено и рецидивисти.

³⁸ A. R. Piquero, D. Farrington, A. Blumstein, 185–195.

најчешће не поклапа с годином у којој је кривично дело извршено.³⁹ Подаци о жртвама укључују њихов пол и узраст (дете, малолетник и одрасла особа). Што се тиче кривичних дела, узорак чине подаци о затвореницима који су осуђени (односно отпуштени са издржавања казне) за следећа кривична дела: чл. 103–106, 108, 110 (Кривични закон РС који је важио до ступања на снагу Кривичног законика) и чл. 178–182. Кривичног законика. Кривична дела која су учињена пре неког од ових дела против полне слободе разврстана су у пет следећих категорија: имовинска, насилна, кривична дела против полне слободе (обухватају напред наведене чланове), кривична дела у вези с опојним дрогама и остала кривична дела. У категорију имовинских кривичних дела уврштена су и кривична дела против привреде. Проширивање групе имовинских кривичних дела на наведени начин није битно утицало на резултате истраживања с обзиром на релативно мали број повратника који су у својој укупној криминалној активности били осуђивани за кривична дела у области привредног пословања. Супротно од криминолошких класификација, разбојништво и разбојничка крађа сврстани су, у складу с кривично правним одредбама, у имовинска кривична дела. У групу насилних дела уврштена су, поред кривичних дела против живота и тела, и насилничко понашање као и насиље у породици. Подаци о рецидивизму разврстани су у две групе – рецидивиста (најмање два кривична дела против полне слободе) и нерацидивиста (једно кривично дело против полне слободе). Дакле, друга категорија не искључује генерални поврат осуђеника.

Подаци су обрађени у програму SPSS. У испитавању постављених хипотеза коришћени су χ^2 тест као и модел логистичке регресије.

5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

5.1. Дескриптивни подаци

Од укупног броја осуђеника 35,4% (29 лица) улази у категорију сексуалних рецидивиста. Највећи број ових повратника има у својој криминалној каријери два кривична дела против полне слободе (21 лице), затим три (седам лица), док је само један осуђеник учинио девет кривичних дела силовања. Од оних који нису сексуално рецидивирали, 41,5% (22 лица) осуђеника учинило је само једно кривично дело против полне слободе које је уједно било и једино кривично дело у њиховим криминалним каријерама. Остали преступници су генерални повратници од којих је 15,1% учинило још једно

³⁹ Просечно трајање кривичног поступка у Србији је између једне и две године. Вид.: Ђорђе Игњатовић, *Криминологија*, Београд 2006, 368.

кривично дело, 11,3% још два кривична дела, а 32,1% осуђеника је поред једног кривичног дела против полне слободе учинило још три или више кривичних дела. Укупан број учињених кривичних дела осуђеника из узорка је 291, док је укупан број кривичних дела против полне слободе 125. Од тога, најчесталије је кривично дело силовања (72%),⁴⁰ затим кривична дела код којих се радња састоји у извршењу обљубе без употребе силе или квалификоване претње као код силовања (16,8%) и на крају кривично недозвољених полних радњи (11,2%).

5.2. Провера хипотеза

5.2.2. Узраст осуђеника у тренутку извршења првог кривичног дела против полне слободе и сексуални рецидивизам; узраст у тренутку започињања криминалне каријере и сексуални рецидивизам

Код провере ове хипотезе користили смо модел логистичке регресије, јер је узраст континуирана варијабла. Код χ^2 теста бисмо морали да поделимо осуђенике по узрастним категоријама што у неким случајевима не би било адекватно због малог броја испитаника.

Табела 1. Логистичка регресија у погледу односа између узраста и рецидивизма

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
								Lower	Upper
Step 1 ^a	Узраст/прво дело	.030	.053	.314	1	.575	1.030	.929	1.143
	Узраст/прво дело п.п.с.	.109	.053	4.249	1	.039	1.115	1.005	1.237
	Constant	-3.278	1.329	6.081	1	.014	.038		

$p=0.039$; $p=0.575$ ⁴¹

⁴⁰ Овде је укључено и кривично дело из чл. 110 Кривичног закона РС (противприродни блуд), јер је његова радња извршења сада подведена под опис кривичног дела силовања из чл. 178 КЗ. Што се тиче кривичног дела из чл. 106 Кривичног закона РС (обљуба или противприродни блуд с лицем које није навршило четрнаест година), случајеви у којима је дело учињено уз употребу силе или претње да ће се непосредно напасти на живот оштећеног или њему блиског лица третирани су као кривично дело силовања.

⁴¹ Обе независне варијабле су засебно анализирани у моделу логистичке регресије, при чему је потврђено да постоји статистички значајна веза између узраста код првог кривичног дела против полне слободе и сексуалног рецидивизма.

Показало се да је узраст у тренутку извршења првог кривичног дела против полне слободе *статистички значајан*, односно да је млађи узраст у тренутку извршења ових дела повезан с већом могућношћу да се учини ново кривично дело против полне слободе (у моделу је вредност 0 додељена позитивном одговору на сексуални рецидивизам, а 1 негативном одговору). Овим резултатом је потврђена хипотеза по којој млађи узраст у тренутку извршења првог дела против полне слободе повећава могућност специјалног поврата. Са друге стране, узраст у тренутку извршења првог кривичног дела није статистички значајан, одакле произлази да рано започињање криминалне каријере није повезано с већом могућношћу да лице постане сексуални рецидивиста. Без обзира на непостојање статистички значајне везе, апсолутни бројеви показују да је 62,5% осуђеника који су криминалну каријеру почели у малолетничком узрасту сексуално рецидивирало, близу три четвртине (74,7%) осуђеника који су прво дело учинили у двадесетим годинама је такође сексуално рецидивирало, а у најмањој мери је то био случај са осуђеницима који су прво кривично дело учинили у тридесетим годинама (20,8%).

5.2.2. Запосленост и сексуални рецидивизам; брачни статус и сексуални рецидивизам

Показало се да једина статистички значајна веза постоји у односу запослености и сексуалног рецидивизма (табела 2), али супротно у односу на полазну хипотезу резултати показују да се запосленост доводи у везу с већом могућношћу сексуалног рецидивизма. Овакав резултат може се разумети ако се узме у обзир да је 67,9% незапослених учинило само једно кривично дело против полне слободе, док је тај проценат и већи код оних који су обављали повремене послове (88,9%). Дакле, резултат је последица великог броја преступника у узорку који су учинили само једно кривично дело против полне слободе.

Табела 2. Вредности (f и %) запослености и сексуалног рецидивизма

			Сексуални рецидивизам		укупно
			да	не	
Запосленост у време последњег кривичног дела против полне слободе	запослени	f	11	8	19
		%	57.9%	42.1%	100.0%
	незапослени	f	17	36	53
		%	32.1%	67.9%	100.0%

	повремени послови	f	1	8	9
		%	11.1%	88.9%	100.0%
укупно		f	29	52	81
		%	35.8%	64.2%	100.0%

$$\chi^2 = 6.742, c = 0.277, p = 0.034$$

По добијеним резултатима произлази да брачни статус не утиче на сексуални рецидивизам (табела 3), односно веза између ове две варијабле није статистички значајна. Подаци у апсолутним бројевима с друге стране показују да у узорку има највише неожењених (42,7%), потом оних који живе у ванбрачној заједници (19,5%), док је исти број оних преступника који су у браку или разведени (по 18,3%).

Табела 3. Вредности (f и %) брачног статуса и сексуалног рецидивизма

			Сексуални рецидивизам		Укупно	
			да	не		
Б. статус у време последњег кривичног дела против полне слободе	неожењен	f	11	24	35	
		%	31.4%	68.6%	100.0%	
	у браку	f	5	10	15	
		%	33.3%	66.7%	100.0%	
	разведен	f	7	8	15	
		%	46.7%	53.3%	100.0%	
	ванбрачна заједница	f	6	10	16	
		%	37.5%	62.5%	100.0%	
	Укупно		f	29	52	81
			%	35.8%	64.2%	100.0%

$$\chi^2 = 1.121, c = 0.117, p = 0.772$$

5.2.3. Ранија осуђиваност и сексуални рецидивизам

Под ранијом осуђиваношћу подразумевали смо кривична дела извршена пре првог кривичног дела против полне слободе. Као што је већ поменуто, ретроспективност студије не омогућава анализирање утицаја претходне осуђиваности за неко кривично дело против полне слободе на сексуални рецидивизам, јер су сви такви учиниоци у узорку истовремено и рецидивисти. Резултати показују да између

раније осуђиваности за било које кривично дело (осим за она против полне слободе) и сексуалног рецидивизма не постоји статистички значајна веза. Подаци у апсолутним бројевима показују да је 46,3% преступника било осуђено пре извршења првог кривичног дела против полне слободе. У највећем броју случајева (29,3%) лица су претходно била осуђена за имовинска кривична дела.

Табела 4. Вредности (f и %) раније осуђиваности и сексуалног рецидивизма

			Сексуални рецидивизам		Укупно
			да	не	
Да ли је осуђен пре првог кривичног дела против полне слободе	да	f	11	27	38
		%	28.9%	71.1%	100.0%
	не	f	18	26	44
		%	40.9%	59.1%	100.0%
Укупно		f	29	53	82
		%	35.4%	64.6%	100.0%

$$\chi^2 = 1.276, c = 0.124, p = 0.259$$

Утврђивали смо и да ли врста првог кривичног дела утиче на сексуални рецидивизам. Анализа је показала да не постоји статистички значајна веза између врсте првог учињеног кривичног дела и сексуалног рецидивизма (табела 5). Показало се да је, на пример, приближно исти удео сексуалних рецидивиста који су започели криминалну каријеру неким кривичним делом против полне слободе (39,5%) или неким кривичним делом против имовине (37,5%).

Табела 5. Вредности (f и %) врсте првог кривичног дела и сексуалног рецидивизма

			Сексуални рецидивизам		Укупно
			да	не	
Врста првог учињеног кривичног дела	имовинско	f	9	15	24
		%	37.5%	62.5%	100.0%
	насилно	F	0	8	8
		%	.0%	100.0%	100.0%
	сексуално	F	17	26	43
		%	39.5%	60.5%	100.0%

	остала	F	2	4	6
		%	33.3%	66.7%	100.0%
Укупно		f	28	53	81
		%	34.6%	65.4%	100.0%

$$\chi^2 = 4.791, c = 0.236, p = 0.188$$

Са друге стране, испитивањем је утврђено да постоји *статистички значајна веза* између врсте првог кривичног дела против полне слободе и сексуалног рецидивизма. Наиме, ако је прво кривично дело против полне слободе силовање мања је могућност да дође до сексуалног рецидивизма у односу на ситуацију када је у питању кривично дело недозвољених полних радњи, а у мањем проценту и обљуба без употребе принуде. Овакав резултат може се објаснити прво чињеницом да је у узорку велики број лица (73,3%) учинило само једно кривично дело у својој криминалној каријери и то је било силовање. Друго, кривично дело недозвољених полних радњи је лакше кривично дело с обзиром на запрећену казну (у 66,7% случајева је за ово дело изречена казна затвора у трајању до две године), због чега учинилац има више времена на слободи да рецидивира. Овакав закључак у складу је ставовима у литератури у којој се наводи да је ризик за сексуални рецидивизам знатно већи ако је пре учињеног тежег кривичног дела против полне слободе претходила осуда за неко лакше кривично дело из исте групе.⁴²

Табела 6. Вредности (f и %) врсте првог кривичног дела против полне слободе и сексуалног рецидивизма

		Сексуални рецидивизам			Укупно
		да	не		
Врста првог сексуалног дела	силовање	f	16	44	60
		%	26.7%	73.3%	100.0%
	обљуба	f	7	6	13
		%	53.8%	46.2%	100.0%
	недозвољене полне радње	f	6	3	9
		%	66.7%	33.3%	100.0%
Укупно		f	29	53	82
		%	35.4%	64.6%	100.0%

$$\chi^2 = 7.786, c = 0.294, p = 0.020$$

⁴² D. Lievore, 48.

Табела 7. Логистичка регресија – утицај независних варијабли на сексуални рецидивизам

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
								Lower	Upper
Step 1 ^a	Узраст код првог к.дела п.п.с.	.194	.064	9.262	1	.002*	1.214	1.071	1.375
	Запослење			4.987	2	.083			
	Запослени	-3.210	1.451	4.892	1	.027*	.040	.002	.694
	Незапослени	-2.267	1.326	2.925	1	.087	.104	.008	1.392
	Прво дело п.п.с.			7.781	2	.020			
	Силовање	2.271	.923	6.063	1	.014*	9.694	1.589	59.121
	Обљуба	.737	1.093	.455	1	.500	2.090	.245	17.799
	Брачни статус			1.721	3	.632			
	Неожењени	.676	.800	.714	1	.398	1.967	.410	9.440
	Ожењени	.817	.994	.675	1	.411	2.263	.322	15.886
	Разведени	-.155	.974	.025	1	.873	.856	.127	5.772
	Ранија осуда	-.545	.676	.651	1	.420	.580	.154	2.180
	Узраст код првог дела	-.149	.116	1.655	1	.198	.862	.687	1.081
	Constant	2.433	5.251	.215	1	.643	11.391		

У табели бр. 7 представљен је модел логистичке регресије који показује утицај свих напред разматраних фактора на сексуални рецидивизам. Означене су вредности које су статистички значајне. Као и код резултата χ^2 теста, показало се да постоји статистички значајна веза између узраста у тренутку извршења првог кривичног дела против полне слободе и сексуалног рецидивизма, као и између врсте првог кривичног дела против полне слободе и сексуалног рецидивизма. Запосленост, супротно полазној претпоставци, утиче на повећану могућност сексуалног рецидивизма, што се може објаснити бројем осуђеника који у својим криминалним каријерама имају само једно кривично дело а при томе су незапослени.

5.2.4. Одлике криминалних каријера

Разматрано је и питање да ли постоји својеврсна специјализација у вршењу кривичних дела против полне слободе. Прво је тестирана

веза између врсте првог и другог сексуалног кривичног дела, а затим је анализирано и да ли осуђеници бирају жртве истог узраста (дете / малолетник односно одрасла особа).

Анализа првог и другог учињеног кривичног дела против полне слободе показала је да ови учиниоци углавном не одступају од прве врсте недозвољеног сексуалног понашања. Испитивани су само преступници из узорка који су сексуални рецидивисти. Подаци из табеле показују да учиниоци који су извршили силовање касније опет врше исто дело, а ситуација је слична када се ради о лицима која врше обљубу (без употребе принуде) или недозвољене полне радње. Утврђено је да између врсте првог и другог кривичног дела против полне слободе *постоји статистички значајна веза*.⁴³

Табела 8. Вредности (f и %) врсте првог и другог кривичног дела против полне слободе

			Друго дело		Укупно
			силовање	обљуба и н. п. радње	
Прво дело	силовање	f	16	0	16
		%	100.0%	.0%	100.0%
	обљуба и недозвољене полне радње	f	3	10	13
		%	23.1%	76.9%	100.0%
Укупно		f	19	10	29
		%	65.5%	34.5%	100.0%

$$\chi^2 = 18.785, c = 0.627, p = 0.000$$

До сличних закључака дошли смо у анализи узраста жртве (дете и малолетник / одрасла особа) код првог и другог кривичног дела против полне слободе. Показало се да највећи број рецидивиста бира жртву истог узраста као код првог кривичног дела против полне слободе и да је ова веза *статистички значајна*.⁴⁴ Ова повезаност има већи значај у односу на вршење истих кривичних дела против полне слободе, јер подаци из узорка показују да су жртве кривичних дела

⁴³ У анализи су у исту категорију сврстане обљуба и недозвољене полне радње због малог броја учиниоца недозвољених полних радњи. Но, извршена је и анализа у којој су све три врсте дела одвојено разматране и такође је утврђено да постоји статистички значајна веза.

⁴⁴ У анализи су у исту категорију сврстана деца и малолетници због малог броја малолетника (свега у три случајева су били жртве). Ипак, спроведена је и анализа у којој су све три категорије жртава засебно разматране и такође је утврђено да постоји статистички значајна веза.

чија се радња састоји у обљуби у скоро свим случајевима малолетна лица. Обрнут је случај код силовања (у око 65% случајева жртве су одрасла лица), док се недозвољене полне радње врше у подједнакој мери према обе категорије жртава.

Табела 9. Вредности (f и %) узраста жртве код првог и другог кривичног дела против полне слободе

			Друго дело		Укупно
			дете и малолетник	одрасла особа	
Прво дело	дете и малолетник	f	12	1	13
		%	92.3%	7.7%	100.0%
	одрасла особа	f	1	12	13
		%	7.7%	92.3%	100.0%
Укупно		f	13	13	26
		%	50.0%	50.0%	100.0%

$$\chi^2 = 18.615, c = 0.646, p = 0.000$$

6. ЗАКЉУЧАК

Испитивањем утицаја одређених статистичких фактора на рецидивизам сексуалних преступника потврђене су неке од полазних хипотеза у овом раду. Утврђено је да постоји статистички значајна веза између узраста у тренутку извршења првог кривичног дела против полне слободе и сексуалног рецидивизма, чиме је потврђена прва хипотеза. Уколико учинилац у ранијем узрасту започне вршење ове врсте кривичних дела већа је могућност да касније постане специјални повратник, односно да учини ново кривично дело против полне слободе. Истраживање показује да је код преступника који у тридесетим годинама врше прво кривично дело ове врсте специјални поврат мање заступљен (у узорку је 78,6% ових преступника учинило само једно кривично дело против полне слободе). Без даљих истраживања, која би пратила криминалне каријере у дужем периоду, не може се поуздано рећи да ова категорија преступника не рецидивира у каснијем животном добу, иако би према ставовима у литератури требало узети да од четрдесетих година долази до смањења криминалних активности. Анализирајући како почетак криминалне каријере утиче на сексуални рецидивизам, установили смо да не постоји статистички значајна веза између узраста код извршења првог кривичног дела и каснијег поврата.

Хипотезе о утицају запослености и брачног статуса на рецидивизам сексуалних преступника нису потврђене. Иако је утврђено да постоји статистички значајна веза између запослености и поврата, закључено је да је такав резултат последица чињенице да је узорак састављен од великог броја учинилаца који су незапослени, а при томе нису учинили више од једног кривичног дела против полне слободе. Што се тиче брачног статуса, показало се да нема утицаја на сексуални рецидивизам околност да ли је учинилац ожењен, разведен или неожењен. Како је у литератури наведено да је споран утицај овог статичког фактора, закључци истраживања могу се прикључити оној групи истраживања која нису пронашла значајну статистичку везу између ових варијабли.

Испитивано је и да ли ранија осуђиваност (осим за кривична дела против полне слободе) има утицаја на сексуални рецидивизам и закључено да у том погледу не постоји статистички значајна веза. Подаци у апсолутним бројевима показују да је 46,3% преступника било осуђено пре извршења првог кривичног дела против полне слободе. У највећем броју случајева (29,3%) лица су претходно извршила имовинска кривична дела. Анализа је такође показала да не постоји статистички значајна веза између врсте првог учињеног кривичног дела и сексуалног рецидивизма. Са друге стране, врста првог кривичног дела против полне слободе има утицаја на каснији специјални поврат. Наиме, уколико су недозвољене полне радње прво учињено кривично дело, веће су могућности да до рецидивизма дође, што се може објаснити и чињеницом да је ово кривично дело забрањено блажом казном у поређењу са силовањем или различитим облицима обљубе без употребе принуде, због чега учинилац има више времена да после издржане затворске казне учини ново кривично дело против полне слободе.

Утврђено је да сексуални повратници по правилу врше исту врсту кривичних дела против полне слободе и та повезаност је статистички значајна. Такође, када рецидивирају сексуални преступници по правилу бирају жртве приближног узраста, тако да се може направити подела између оних који сексуално злостављају децу или малолетнике и оних чије су жртве одрасла лица.

Напослетку, дескриптивни подаци показују да је међу анализираним сексуалним преступницима већина оних који су учинили само једно кривично дело против полне слободе. Сексуални преступници најчешће јесу повратници, али њихове криминалне каријере одликује извршење разноврсних кривичних дела, а кривично дело против полне слободе је само једно у низу. Међу онима који јесу сексуални повратници, занемарљив је број учинилаца који врше велики број кривичних дела против полне слободе.

Утврђивање постојања и јачине утицаја који статички фактор остварују на сексуални рецидивизам било је ограничено доступношћу података које смо могли пронаћи у личним листовима осуђеника, што би требало узети у обзир у будућим истраживањима. Пажњу би требало обратити и на тамну бројку криминалитета, која је нарочито присутна код кривичних дела против полне слободе, због чега је могуће да је у узорку било још повратника чија су ранија сексуална дела остала неоткривена. Такође, било би корисно спровести и проспективне студије због могућности утврђивања утицаја раније осуђиваности за кривично дело против полне слободе на сексуални рецидивизам. Ради добијања комплетније слике о етиологији рецидивизма сексуалних преступника, било би препоручљиво да будућа испитивања, поред увећања узорка, узму у обзир још неке статичке факторе за које се наводи да имају утицаја на поврат.

Natalija Lukić, LL.M

Lecturer

University of Belgrade, Faculty of Law

EMPIRICAL ANALYSIS OF SEXUAL RECIDIVISM

Summary

The paper empirically examines relation of some static factors to recidivism among sexual offenders. The research sample consists of data gathered from personal files of 82 convicted persons who are either currently in the prison in Sremska Mitrovica or who have already served their sentences. Some of the hypotheses of the research have been confirmed. Firstly, a link between age at initial offending against sexual freedom and sexual recidivism is found to be statistically significant. Moreover, sexual recidivism is associated with the type of first criminal offense against sexual freedom – there are greater chances for recidivism if the first crime is less serious (prohibited sexual acts). Lastly, sexual offenders generally commit the same type of crimes against sexual freedom and this link is statistically significant. It is possible to make a clear distinction between two groups of recidivists – those who choose to victimize children and juveniles and those whose victims are adults. On the other hand, early onset of criminal career is not found to be statistically important. The same is concluded for marital and socio-economic status as well as for the history of rule violation (except sex crimes).

Key words: *Recidivism. – Sex Offenders. – Static Factors. – Research.*